

علم أصول الفقه

۳۶

۹۱-۱۱-۲ مبادی مختص تصدیقی

دراسات الاستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

ب. موقعیت در سنت فعلی

- رفتارها به طور کلی کاملاً با موقعیت ارتباط دارند؛ زیرا در ظرف زمانی و مکانی خاص و با شرایط ویژه صورت می‌گیرند.
- بنابراین عوامل وابستگی رفتار به موقعیت و تلون رفتار به لون موقعیت، به مراتب قوی‌تر از عوامل وابستگی گفتار به موقعیت است.
- گفتار، محتوا و مفاد را عرضه می‌کند؛ در حالی که رفتار یک عمل خارجی و یک واقعیت است که در ظرف خاصی صورت می‌پذیرد.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- گویا کسانی که به ضبط و ثبت آثار معصومان علیهم السلام پرداختند، ناخودآگاه به این نکته توجه داشته‌اند. آنها بیشترین اهتمام خویش را مصروف سنت قولی و گفتاری کرده‌اند و کمتر به ضبط و ثبت سنت فعلی پرداخته‌اند.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- البته بحث میزان وابستگی سنت به موقعیت به شکلی که عرضه می‌شود، بحثی نیست که سابقه‌ی طولانی در آثار اسلامی داشته باشد و تحقیقات و کتاب‌های زیادی در مورد آن به رشته‌ی تحریر درآمده باشد. اصلاً هیچ منبع خاصی که این گونه به عرضه‌ی مطلب پرداخته باشد، وجود ندارد. در عین حال گویا در ارتکاز شاگردان مکتب اهل بیت علیهم السلام این مفاهیم تا حد زیادی معلوم بوده است.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- آنها از همان ابتدا سنت را شامل سه امر می‌شمردند: قول، فعل و تقریر. اما وقتی به میراث روایی می‌نگریم، بیشترین اهتمام آنها را در ضبط سنت قولی می‌یابیم. اکثر روایات ما ناظر به گفتار است نه رفتار.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- در واقع به صورت ناخودآگاه از همان ابتدا در میراث روایی نوعی طبقه‌بندی صورت گرفته و راویان بیشترین هم‌خود را در ثبت اقوال مصروف داشته‌اند.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- به عنوان مثال صاحب وسائل و سائل حتی در ابواب احکام العشرة* که در آن به احکام زندگی پرداخته، گفتارهای معصومان علیهم السلام را در این زمینه نقل کرده و به شیوهی زندگی معصومان علیهم السلام و رفتارهای آنها در زندگی اشاره‌ای ننموده است.

- *وسائل الشیعة، ج ۱۲، ص: ۵، تنمة کتاب الحج، أَبْوَابُ أَحْكَامِ الْعِشْرَةِ فِي السَّفَرِ وَالْحَضْرِ.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- این در حالی است که احکام زندگی به طبیعت خویش اقتضا می‌کند روات در این بخش به رفتارهای معصومان علیهم السلام توجه کرده باشند.
- شاید جهت و دلیل اهتمام به ثبت اقوال، ماندنی‌تر بودن و جهان شمول بودن آنها است. در نظر راویان آنچه جنبه‌ی بقاء و جهان شمولی‌اش بیشتر بوده، اقوال است نه افعال.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- لازم به ذکر است وقایع نگاران و سیره نویسان در کتب تاریخی و سیره‌ها به افعال و رفتار معصومان علیهم السلام پرداخته‌اند. در یک نگاه کلی به کتب حدیثی، تاریخی و سیره در می‌یابیم کتب تاریخی، کاملاً وقایع نگاری است، سیره، حالتی بینابین دارد و حدیث در نقطه‌ی مقابل تاریخ، ثبت مطالب منقول از معصومان علیهم السلام است.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- در حدیث به خصوص در احادیث شیعه، شاهد کمترین حجم توجه به رفتار و در تاریخ، شاهد بیشترین حجم توجه به رفتار هستیم. در سیره‌ها هم رفتار معصومان علیهم السلام و هم گفتار آنها ثبت و ضبط شده است.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- فقهای ما در مقام استنباط، بیشترین اعتنا را به کتب حدیث داشته و کمتر به سیره‌ها توجه کرده‌اند. کتب تاریخی از جمله کتبی بوده و هست که اصلاً به عنوان یک منبع در مباحث فقهی مورد استفاده قرار نمی‌گیرد، بنابراین کمترین توجه را به خود معطوف کرده است.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- عذری که معمولاً برای این عدم توجه ذکر می‌شود، غیر مستند بودن وقایع تاریخی است. کتب تاریخی چندان از سند معتبری برخوردار نیستند و شاید دلیل آن هم باز به نکته‌ای که گفتیم، باز گردد. اهمی که در ثبت احادیث وجود داشته، در ثبت تاریخ نبوده است. اهتمام ثبت احادیث موجب پیدایش کتب معتبر حدیثی شده است.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- در گذشته وقتی تاریخ علم اصول را مورد بررسی قرار می‌دادیم به نقش ائمه علیهم السلام در تشویق اصحاب و پیروان خویش برای ضبط و ثبت احادیث اشاره کردیم. علی رغم مشکلاتی که در نقل احادیث به خصوص در طول یک قرن بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله وجود داشت، راویان حدیث به پیروی از امامان معصوم علیهم السلام به جمع آوری احادیث همت گماشتند. این تلاش‌ها از یک سو و آن ترویج و تشویق‌ها از سوی دیگر موجب فراهم شدن اطلاعات زیاد روایی در نسل‌های متأخر گشت.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- صرف نظر از درستی یا نادرستی کار اصحاب و پیروان و صرف نظر از آثار مثبت یا منفی تلاش آنها - که مجال بررسی آن را به فرصت دیگری وامی گذاریم - عمل آنها ناشی از احساسی ارتکازی بوده که در اثر آموزه‌های اهل بیت علیهم السلام به آنها منتقل شده است. آنها بر این احساس بودند که ماندنی‌ترین پیام‌های دین باید در بخش اقوال معصومان علیهم السلام جست-وجو شود؛ اگرچه افعال هم جزو سنت به حساب می‌آید.

ب. موقعیت در سنت فعلی

- بنابراین اگرچه امکان وابستگی به موقعیت را در تمامی متون دینی می‌پذیریم؛ اما معتقدیم این امکان در قرآن کریم از همه کمتر و بعد از آن در اقوال معصومان علیهم السلام و بعد در سنت فعلی آنها است. این باور، باور شیعه از گذشته بوده که بر اساس آن به تدوین کتب در زمینه‌های مختلف اسلامی پرداخته است.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیہم السلام

- همان طور که قبلاً بیان نمودیم، تقریر به دو دسته کلی تقریر عام و تقریر خاص تقسیم می شود.
- تقریر خاص آن است که معصوم علیه السلام گفتار یا رفتار فرد خاصی را به صراحت یا با سکوت خویش امضا و تأیید نماید.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- در صورتی که معصوم علیه السلام گفتار شخصی را مورد تأیید قرار دهد، وزان این تأیید، وزان کلام و قول خود معصوم علیه السلام است؛ یعنی گویا خود وی این مطلب را فرموده باشد.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- و در صورتی که معصوم فعل و رفتار شخص را به نحوی از انحا تأیید نماید، وزان این تأیید، وزان رفتار معصوم علیه السلام است. به همان اندازه که موقعیت در کلام و رفتار معصوم علیه السلام تأثیر دارد، در تأییدات قول و فعل افراد نیز به همان اندازه اثر دارد. بنابراین تأثیر موقعیت در تأییدات فعلی بیش از تأییدات قولی است.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- تقریر عام در مقابل تقریر خاص، تقریر رفتار و گفتار فرد خاص نیست. در این نوع تقریر، ارتکازات (مسلمات و معتقدات ذهنی نوع عقلا یا گروه خاص) و سیره‌ها (رفتارهای نوع عقلا یا گروه خاص) مورد امضا و تأیید معصوم علیه السلام قرار می‌گیرد.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- همان گونه که در آینده بیان خواهیم کرد، ارتکاز آن امری است که در ذهن عقلا به عنوان یک امر پذیرفته شده وجود دارد و ممکن است خود عقلا توجه تفصیلی به آن نداشته باشند؛ ولی هنگام توجه، چنین گرایش و قضاوتی خواهند داشت.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- سیره نیز آن امری است که در رفتار عقلا پدیدار شده است. بین سیره‌ها و ارتکازات ارتباط وجود دارد.
- اگر چیزی که در ذهن است، رفتار خاصی را اقتضا نماید و زمینه‌ی بروز این رفتار نیز فراهم باشد، آن ارتکاز به شکل سیره بروز می‌یابد.
- در حالی که اگر زمینه‌ی بروز فراهم نباشد، ارتکاز همچنان به شکل یک امر مسلم ذهنی، در ذهن باقی می‌ماند تا در زمان و مکانی امکان بروز پیدا کند.